

*Janna Svendsen er doktorand i retorikk ved Baltic and East European Graduate School på Södertörn Högskola og ved Institutionen för Litteraturvetenskap ved Uppsala Universitet.
Epost: janna.svendsen@sb.se*

Janna Svendsen:

Kald krig – vennskapelig retorikk?

En diplomatisk note, hvor sovjetledelsen foreslo militære konsultasjoner med Finland, resulterte høsten 1961 i en internasjonal krisesituasjon – den såkalte notekrisen. I Bitzersk mening er situasjonen retorisk og artikkelen dreier seg om hvordan Finlands daværende president, Urho Kekkonen, håndterte situasjonen via sine retoriske handlinger i en krisetid hvor hensynet til begge stormaktene inngår i de retoriske vilkårene.

I en epoke kjennetegnet av kald krig, opprustning og atomprøvesprengninger, ønsket Finland å fremme sin nøytralitet og å holde seg unna verdenspressens oppmerksomhet. Dette presiserte president Kekkonen¹ i en tale i National Press Club i Washington den 17. oktober 1961, hvor han sa at "[t]he lack of publicity is indeed an indication of the success of Finnish neutrality."² Knappe to uker senere hadde Finlands nyhetsverdi steget kraftig. Republikken havnet midt i stormaktenes interessekonflikter og publisiteten Kekkonen sa han ikke ønsket er et faktum. Under sitt tre uker lange statsbesøk i USA har målet hans vært å overbevise amerikanerne om at Finland, for å øke sin egen handlingsfrihet, ikke tar noe parti i den kalde krigen. Men da han endelig har oppnådd en viss forståelse for nøytralitetspolitikken overleverer sovjetledelsen en diplomatisk note som sår tvil om både Kekkonens og Finlands utenrikspolitiske posisjon. I Bitzersk mening er situasjonen retorisk og artikkelen dreier seg om hvordan Kekkonen håndterte situasjonen via sine retoriske handlinger i en krisetid hvor hensynet til begge stormaktene inngår i de retoriske vilkårene.

1 Urho Kaleva Kekkonen (1900-1986) var Finlands president 1956-1981.

2 Presidentens manus, Kekkonen-arkivet, UKA 3/14. Talen er gjengitt i svensk oversettelse i Urho Kekkonen, *Brobygge: Tal 1943-1968* (Tammerfors, Albert Bonniers Förlag, 1970), side 63-71.

Kekkonens retoriske manøvrering analyseres med problemstillingen; hvordan løste han utfordringen å overbevise sovjetledelsen om at han tok noten på alvor, samtidig som han skulle formidle til sine landsmenn at den ikke truet Finlands selvstendighet? Dette er to kommunikative mål som ikke nødvendigvis samsvarer, hvilket gjør det interessant å studere hvordan presidenten turnerte ulike bevisformer for å bevare balansen mellom sin stillingstagen til noten og de ulike målgruppene. Spørsmålet blir da: hvordan argumenterte han for å opprettholde nøytraliteten i en situasjon preget av kald krig og internasjonal spenning? Materialet jeg bruker for å gi svar på dette består av fire av Kekkonens taler fra perioden 1. til 26. november 1961.³ Den første er en radio- og TV-overført tale holdt i Los Angeles 1.11. Neste tale holdt han i Helsingfors. Denne ble sendt på finsk radio og fjernsyn den 5. november, og grunnet Finlands offisielle tospråklighet holdes talene i Finland både på finsk og på svensk.⁴ Den 25. november talte Kekkonen i Moskva, etter samtaler med Khrustsjov i Novosibirsk. Talen ble fremført på finsk og oversatt av tolk. Neste dag holdt han igjen en radio- og TV-overført tale i Helsingfors. Felles for disse talesituasjonene er en forventning om at Kekkonen skal presentere Finlands stillingstagen til noten, og at dette vil få konsekvenser for utviklingen. Det som primært skiller situasjonene er publikum og talerens retoriske vilkår som jeg vil komme nærmere inn på i analysene.

Krisens vilkår

For å forstå hvordan retoriske feilsteg kunne få dramatiske konsekvenser kommer her en kort innføring i forholdet Finland – Sovjetunionen. I etterkrigstiden dreide Finlands utenrikspolitikk seg om å opprettholde gode forbindelser med Sovjetunionen. Selv sa Kekkonen at tillit er en absolutt nødvendighet i denne relasjonen og at "[...] ju mera förtroende som råder mellan Finland och Sovjetunionen, desto större rörelsefrihet har Finland i sina relationer till andra stater."⁵ Hans utgangspunkt var at så lenge Finland opprettholder et vennskapelig forhold til naboen i øst har de

- 3 Selv om materialet om notekrisen er enormt, og de fleste Kekkonenforskere kommenterer talene, har jeg ikke funnet noen retorisk analyse av Kekkonens taler under krisen, men nærliggende er Katarina Brodin, *Finlands utrikespolitiska doktrin. En innehållsanalys av Paasikivis och Kekkonens uttalanden åren 1944-1968* (Stockholm, 1971). Når det gjelder Kekkonen som retoriker analyserer Timo J. Tuikka i avhandlingen "*Kekkosen konst*": *Urho Kekkonen historia- ja poliittikakäsitykset teoriasta käytäntöön 1933-1981* (Jyväskylä, Studies in humaities, 2007) Kekkonens taler, pamfletter og antologier med et Skinner-inspirert begrephistorisk perspektiv. Om notekrisen på skandinaviske språk se Bjarne Stenquist, "Sälj inte skinnet... Notkrisens följderna för Finland och Kekkonen", *Världspolitikens Dagsfrågor*, 1982:1 (Stockholm, Utrikespolitiska inst., 1982), Max Jakobson, *Den finländska paradoxen. Linjer i Finlands utrikespolitik 1953-1965* (Stockholm, Norstedt, 1982) s. 224-265. Jerker Widén, *Notkrisen och dess efterspel: USA:s relationer med Sverige under en av kalla krigets höjdpunkter, oktober 1961 - mars 1962* (Göteborg, Statvetenskapliga inst., 2004). For en kort innføring i debatten om Kekkonenforskerne se Jason Lavery, "All of the President's Historians: The Debate over Urho Kekkonen", *Scandinavian Studies* 75 (2003).
- 4 Kekkonen holdt også en radiooverført tale den 4. november (UKA 3/14), men da denne dreier seg om Sibeliusmonumentet analyseres den ikke her.
- 5 Urho Kekkonen, *Ekudden* (Borgå, Rabén & Sjögren, 1981), side 74.

mye større handlingsfrihet – en frihet det ble stilt spørsmål ved i forbindelse med materialet som behandles her. Dette resulterte i at Kekkonen til tider måtte velge sine ord med omhu. På den ene siden for ikke å vekke misnøye hos sovjetledelsen, på den andre siden for å overbevise Finland og vesten om at et samarbeid med Sovjetunionen var nødvendig grunnet Finlands geopolitiske plassering. Den spesielle relasjonen mellom Finland og Sovjetunionen uttrykkes i Vennskaps, samarbeids- og bistandspakten (VSB-pakten) som ble inngått i 1948.⁶ Pakten dreier seg om at partene skal inngå forhandlinger dersom angrepstrusler foreligger og det er med henvisning til denne at notekrisen starter.

Den 30.10.1961 overleverte den sovjetiske utenriksministeren Andrej Gromyko en diplomatisk note til Finlands Moskva-ambassadør, Eero Wuori.⁷ I noten foreslår sovjetledelsen militære konsultasjoner med Finland grunnet "[...] det oroande läget, som håller på att skapas i Västtyskland, där den tyska militarismen på nytt höjer sitt huvud och tilltager i styrka." Vesttyske militære interesser i østersjøområdet beskrives som en stor stabilitetstrussel i Nord-Europa. Denne fredstruende aktiviteten ledes av den tyske armeen som fremstilles som en skrekkinnjagende krigsmaskin i noten. "Vid denna farliga krigsmaskins roder ha ställts tidigare hitlergeneraler och -officerare, vilka namn med förakt ihågkommas av ryssar och fransmän, tjecker och danskar, polacker och normän liksom av många andra folk i Europa, vilka grymt fått lida av dessa bödlars händer." Med troper og figurer skildres Vest-Tysklands militære forberedelser som skyldes at de har som "[...] avsikt att förvandla Östersjön till en militär språngbräda" På bakgrunn av dette, med henvisning til VSB-paktens andre artikkel, vil Sovjetunionen invitere til militære konsultasjoner.

For å kunne vurdere hvordan Kekkonen tilpasser seg talesituasjonene, må en først ha klart for seg hva slags situasjon det er snakk om. Videre må det avklares hvorvidt denne situasjonen er retorisk, og dermed også hva man legger i begrepet *retorisk situasjon*.⁸ Hensikten med en situasjonell plassering er blant annet at man skal kunne vurdere hvorvidt en tale er et passelig eller høvelig svar på situasjonen, altså hvordan taleren og talen forholder seg til *aptum*.⁹ I mine analyser vil *aptum*

6 I avtalen påpekes det at Finland vil streve etter å holde seg unna stormaktenes interessekonflikter, noe som setter landet i en særstilling i forhold til andre som inngikk avtaler med Sovjetunionen i etterkrigstiden. Jan Otto Johansen, *Sovjetunionen og Norden: Konfrontasjon eller naboskap?* (Oslo, Cappelen, 1986), side 87-90.

7 Svensk oversettelse av noten i *Utrikesfrågor 1961* (Stockholm, P. A. Norstedt & Söner, 1962), side 71-77. Sitater i løpende tekst henviser til denne oversettelsen. I følge Wuori sa Gromyko at han kommer til å overlevere en note hvor man setter oppmerksomheten på Vest-Tysklands militære forberedelser på området omkring Østersjøen. Wuori beskrev dette i et PM datert 30.10. UKA Vsk Neuvostoliiton nootti 30.10.1961. Presidentens årbok (vuosikirja) som dokumenterer notekrisen. Knappt en måned senere (26.11) holder Kekkonen en tale hvor han bekrefter at krisen er over. Selv om hendelsen får konsekvenser for senere tid avgrenser jeg materialet til denne perioden.

8 Lloyd F. Bitzer, "The Rhetorical situation", *Philosophy and Rhetoric* 1, i dansk oversettelse av Jens E. Kjeldsen, Lloyd F. Bitzer, "Den retoriske situation", *Rhetorica Scandinavica* 3, 1997.

9 Om høvelighet se Øivind Andersen, *I retorikken hage* (Oslo, Universitetsforlaget, 1996 [1995]), side 62f.

hovedsakelig dreie seg om det ytre, det som hos Andersen heter ekstern høvelighet, eller "[h]ensynet til situasjonen, emnet og tilhørerne [...]"¹⁰ Jeg vil vise at hensynet både til det direkte og indirekte publikum må sees som en del av de situasjonelle vilkårene og at ved å betrakte andre involverte parter som indirekte publikum kan vi snakke om flere kommunikasjonssituasjoner i en og samme tale. Det finnes mange måter å plassere tekster i tid og rom på. Her er det hensiktsmessig å benytte Bitzers perspektiv, som innbefatter at kravet om retorisk handling ligger i selve situasjonen. For Bitzer konstitueres retoriske situasjoner av et påtrengende problem (*exigence*), av publikum (*audience*) og av retoriske vilkår (*constraints*).¹¹ Forenklet innebærer dette at det er selve situasjonen som fremkaller retorisk diskurs. Det *på-trengende problemet* her er noten, eller kanskje heller det verdensbildet den beskriver, hvilket gjør en kort innføring i konteksten relevant. Kekkonen viet mye av sin tid til å overbevise om at et vennskapelig forhold til naboen i øst var både nødvendig og til nytte for Finland. Dette synes å være favoritttema både i hans taler, artikler og andre publikasjoner.¹² Her aktiverte han vennskap som et betydningfullt utenrikspolitisk begrep på en måte man kan gjenkjenne fra 1600- og 1700-tallets offentlige politiske taler, hvor vennskap var synonymt med ikke-konflikt, fredelige kontakter og gjensidig tillit i politiske allianser.¹³ Finland var sterkt preget av hensynet til stormakten i øst, men det rådet uenighet om Kekkonens vennskapspolitikk og på slutten av 50-tallet bar politikken preg av indre stridigheter.¹⁴ Et resultat var at det ble dannet en opposisjon som var kritisk til den sovjetvennelige politikken. Opposisjonen stilte med partipolitisk uavhengige Olavi Honka som presidentkandidat til valget 1962.¹⁵ Som vi snart skal se fikk notekrisen også konsekvenser både for president- og riksdagsvalget. I følge Jakobson dreide valgkampanjen seg om hvem som hadde troverdighet hos sovjetledelsen, og han hevder at et presidentskifte ville blitt tolket som endring av Finlands utenrikspolitiske kurs: "Chrustsjov hade ju vid supén på Leninbergen rent ut sagt: 'Den som röstar mot Kekkonen röstar mot vänskapen mellan Finland och Sovjetunionen.'" ¹⁶

10 Ibid., 63.

11 Bitzer, "Den retoriske situation". I denne artikkelen har Kjeldsen brukt "tvingende omstendigheter" om 'constrains', men har senere brukt "retoriske vilkår" om samme begrep. Her brukes sistnevnte. For en kort gjennomgang av debatten om den retoriske situasjonen se Øivind Ihlen, "Klimaendringene og oljeindustriens retoriske utfordring", *Rhetorica Scandinavica* 43 (2007). For en diskusjon av kairos og retorisk situasjon se Øivind Andersen, "Rette ord i rette tid. Kairos i klassisk retorikk", *Rhetorica Scandinavica* 4 (1997).

12 Kekkonen publiserte en rekke tekster. Hele livet engasjerte han seg i diverse avisdebatter. I *Suomen Kivalehti* skrev Liimatainen (ett av presidentens pseudonymer) over tre hundre innlegg fra 1966-1974, hvor han blant annet kommenterte og problematiserte utenrikspolitikken, som var presidentens hovedområde. Eksempelvis hadde han, i forbindelse med en besværlig regjeringdannelse, et innlegg med overskriften "Borde presidenten avgå?" Ralf Friberg, "Urho Kekkonen – Århundredets polemiker", *Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri*, Nr. 01.2001 (2001), side 5-6.

13 Om vennskap i politiske taler se Eva Österberg, *Vänskap – en lång historia* (Stockholm, Atlantis, 2007), side 185-192.

14 Stenquist, *Sälj inte skinnen... Notkrisens följder för Finland och Kekkonen*, 13.

15 Jakobson, *Den finländska paradoxen. Linjer i Finlands utrikespolitik 1953-1965*, 176.

16 Ibid., 177.

Retorisk ikke-handling

Da noten ble overlevert Wuori var Kekkonen med medarbeidere på Hawaii, i ferd med å avslutte statsbesøket i Amerika.¹⁷ Denne ble altså overlevert selv om sovjetledelsen var informert om at Finlands president befant seg utenlands.¹⁸ Jakobson, som var viseadministrerende direktør i Utenriksdepartementet under notekrisen og håndterte mye av presidentens pressekontakt og taleskriving under statsbesøket, skriver at de ankom en avsides sandstrand for å bade og spise, da en strandvakt ropte at det var telefon til ham. ”Den som telefonerte var Ralph Enckell som hade fått noten till texten för vidarebefordran till presidenten. Han läste upp den för mig i telefon och efter bästa förmåga gjorde jag anteckningar i strandvaktens häfte.”¹⁹ I tillegg til Jakobsons beskrivelse er presidenten med medarbeidere fotografert iført shorts og sandaler med blomsterkranser rundt halsen og palmer i bakgrunnen, mens de studerer informasjonen de har om noten.²⁰ Tross dette nesten komiske bildet av situasjonen oppfattes hendelsen som meget alvorlig. Fra et Bitzersk perspektiv er den også retorisk, og krever en form for handling. Konvensjoner for internasjonal diplomatisk kommunikasjon er de *retoriske vilkår* man forventes å følge og diplomatiske noter besvares vanligvis med nye noter. I dette tilfellet ble noten offentliggjort og krevde en tilbakemelding, ikke bare til avsenderne, men også til de andre involverte partene. Det *retoriske publikum* er, i følge Bitzer, de som påvirkes av diskursen og som har mulighet eller vilje til å skape forandring.²¹ Ser man på hvem som påvirkes av noten var publikum mangefasettert da noten ble en påminnelse om Nordens utsatte posisjon i den kalde krigen. Men ser vi på hvem som kan påvirke resultatet, og skape forandring ved å agere retorisk, er det Kekkonen som står i sentrum. Presidentens første retoriske manøver er ikke tekstlig. Han sender hjem utenriksminister Karjalainen, men velger selv å fortsette statsbesøket. Det kan synes kontroversielt å påstå at Kekkonen handler retorisk ved å ikke reise hjem, men jeg oppfatter dette som en utpreget retorisk handling. Ved å ikke endre planene sine gir han et foreløpig svar på hvordan han tolker situasjonen. For det første gir dette signaler til hjemlandet, og til Norden forøvrig, om at det ikke finnes noen grunn til å betrakte dette som en krigstrussel. For det andre gir Kekkonen et bilde til verden om at Finland ikke følger Sovjetunionens minste vink, noe som samsvarer med det selvstendighetsinntrykket han hadde brukt mye av tiden under statsbesøket på å fremme.²² For det tredje gir dette et indirekte svar til notens avsendere om at Kekkonen ikke anser forslaget om å holde militære konsultasjoner for å være en hastesak. Hadde han iverksatt strakstiltak for å få igang konsultasjonene, ville dette bygd opp under den økende krigsfrykten. Men ved å ikke gjøre dette, er han også i fare for å

17 I følge Kekkonens program var dagene på Hawaii tenkt som fritid, da de øvrige dagene har en fullspekket tidsplan, mens 29. og 30.10 har ”Vietetään Hawaii’lla”, altså ”tilbringer vi på Hawaii” på agendaen, UKA Vsk Vierailut 1961 – 1962.

18 UKA Vsk Neuvostoliiton nootti 30.10.1961.

19 Max Jakobson, *År av fruktan och hopp* (Stockholm, Atlantis, 2002), 324.

20 Bilde fra Kekkonen-arkivet, foto: Kalle Kultala.

21 Bitzer, ”Den retoriske situation”, 13. Jens E. Kjeldsen. *Retorik i dag. Introduktion till modern retorikteori* (Lund, Studentlitteratur, 2008), side 89.

22 Kekkonen, *Ekudden*, 72.

vekke misnøye i Kreml. Kekkonen handler her stikk i strid med alle *aptum*kriterier hvilket gjør dette til en retorisk handling. Noten, det at Kekkonen er i USA for å opprette forståelse for nøytralitetspolitikken, Finland og Sovjetunionens spesielle relasjon som møtte lite forståelse i vesten, samt den spente verdenssituasjonen, er forutsetninger i denne situasjonen og Kekkonens reaksjon er ikke nødvendigvis den forventede eller 'passende' retoriske responsen på dette.²³

”A friendly and peaceful neighbour”

Kekkonens første offisielle uttalelse etter at noten ble overlevert var en radio- og TV-overført tale den 1. november under en middag ved The World Affairs Council i Los Angeles.²⁴ Det situasjonelle utgangspunktet er at man forventer en respons på noten. Kekkonen innleder dog talen ved å snakke om sine inntrykk og positive erfaringer med statsbesøket og fremmer spesielt vennskapeligheten han har blitt møtt med, samt samtaler med president Kennedy. Ved å hylle landet og dets ledelse følger han klassiske retningslinjer om å skape velvillighet. Dersom vi ser litt utenfor den klassiske genreinndelingen, vil jeg si at denne måten å innlede taler på faller inn under en ganske vanlig retorisk prosedyre for statsoverhoder på reise. Kekkonens reise har vært ”extremely interesting and extremely pleasant” og han har blitt møtt med ”the greatest friendliness”. Dette er med andre ord en type innledning de fleste av oss har hørt før - totalt blottet for overraskelsesmomenter.²⁵

I likhet med de fleste taler kan også denne sies å inneha elementer fra alle de retoriske genrene. Med fokus på hovedtemaet er talen *forensisk* da den behandler en hendelse som allerede har funnet sted (noten som ble overlevert) og at Kekkonen, i tråd med rettsretoriske strategier, definerer situasjonen. Hans situasjonstolking setter samtidig en agenda for hvordan man skal håndtere konsekvensene av noten, hvilket gjør at talen også kan kategoriseres som *deliberativ*. Men, ettersom noe av hensikten med denne talen er å posisjonere Finland i forhold til noten, kan denne defineringen kobles til den *forensiske* retorikkens statuslære, hvor man søker å ”bestemme stridens egentlige gjenstand.”²⁶ Kekkonen avfeier en slik debatt og

23 Suomi påpeker at Kekkonens ikke-reaksjon også har blitt ansett som bekreftelse på at den finske presidenten kjente til noten, og at det hele var avtalt spill mellom han og sovjetledelsen. Juhani Suomi, *Kriisien aika: Urho Kekkonen 1956-1962* (Helsinki, Otava, 1992), side 481-482. Uavhengig av andres tolkninger av noten er det stillingstagende Kekkonen formidler via sine retoriske handlinger som analyseres her. Hvorvidt han faktisk kjente til noten behandles ikke i denne analysen. Om passende retorisk respons, se Bitzer, ”Den retoriske situation”, 15.

24 Talemanuset er på elleve sider (UKA 3/15) og i løpende tekst henviser sitatene til dette.

25 På den annen side kan man hevde at et slikt standard*exordium* nærmest får en overraskende effekt i denne situasjonen, fordi det ikke går rett på sak og på den måten holder tilhørernes oppmerksomhet. Med foregående dagers hendelse i tankene, er forventningene til innholdet så høye at Kekkonen nok øker spenningen, fremfor å kjede tilhørerne, med den noe standardiserte starten. Videre holder han seg innenfor kulturelle og retoriske normer, ved at han innleder med å oppsummere statsbesøkets positive sider.

26 Cicero, *De Oratore* II.104, gjengitt hos Andersen, *I retorikkens hage*, 161. Om statuslæren som analytisk grep se Janne Lindqvist, ”Vad gäller saken? Statuslæran som verktøy for retorisk argumentasjonsanalyse”, *Rhetorica Scandinavica* 33 (2005).

definerer noten som et forslag til å holde militære konsultasjoner, ikke en trussel om krig.²⁷ Uavhengig av definisjonsspørsmålet kan også en annen side av saken, handlingens egenskaper, diskuteres. I dette tilfellet dreier det seg om å plassere noten i kontekst ved å stille spørsmål om dens bakenforliggende hensikt. Har sovjetledelsen sendt noten fordi en krigstrussel er reell? Er notens karakter mer forebyggende? Er den et ledd i et samarbeid mellom Kekkonen og Khrustsjov for å sikre at Kekkonen skal forbli Finlands president? Skal noten advare Finlands ledelse mot å bli for vestvendt? Eller har noten blitt overlevert for å rette oppmerksomheten mot noe annet? Andre tolkningsmuligheter finnes naturligvis, men Kekkonen sier ”[a]s far as the Finnish-Soviet relations are concerned, the proposal to have consultations does *not* introduce a new principle, but it reflects the *very* grave tension that exists in Europe.”²⁸ Det interessant her er det Kekkonen *ikke* sier. Hvorvidt han anser kravet om militære konsultasjoner som berettiget utelater han å besvare direkte, men han demper krigsspekulasjonene ved å stadig fremme nøytraliteten og relasjonen til Sovjet. Denne relasjonen hevder han er avhengig av tillitt, og sier “[w]e have had to convince the Soviet Union that it can look upon Finland as a friendly and peaceful neighbour which in *no* circumstances will endanger its security.” I forklaringen av VSB-pakten sier Kekkonen at det kreves enighet fra begge landene dersom konsultasjoner skal avholdes, og fremmer altså Finlands selvstendighet. Denne, samt troverdighet og nøytralitet, presenteres som finske utenrikspolitiske prinsipper, og en parallell kan trekkes til den antikke retorikkens dyder.²⁹ I Aristoteles dydebehandling er det moralen, og det som er til det beste for andre, som karakteriserer hovedlinjene.³⁰ Kekkonen argumenterer ut ifra at de prinsippene han presenterer som det beste, ikke bare for Finland, men for verden forøvrig og sier at Finlands nøytralitet dreier seg om å ha et tillitsfullt og vennskapelig forhold til *alle* nasjoner. Dersom tillit, nøytralitet og vennskap er moderne dyder, så har allikevel disse et visst meningspotensiale, og det er ikke en selvfølge at stormaktene oppfatter nøytralitet som entydig positivt. Men, det Kekkonen sier er at Finland baserer seg på vennskap, og her presenterer han dette som en allmenngyldig dyd man vanskelig kan stille spørsmål ved. Noe man dog kan og bør stille spørsmål ved er hvordan man kan argumentere med vennskap i en konfliktsituasjon? Her forenes *probatio* og *refutatio* i dydeargumentasjonen, ettersom Kekkonen underbygger sine egne argumenter og fortsetter å snakke om vennskap på samme måte som han har gjort også innen noten ble introdusert. Fra dette perspektivet kan man si at han styrker sitt og sitt lands *ethos*, både ved å fortsette som om ingenting hadde hendt og ved å avvise spekulasjoner om krisesituasjon.

27 At det er uenighet når det gjelder den avgrensingen Kekkonen foretar av noten, speiles blant annet i den amerikanske dagspressen, se Suomi, *Krisien aika: Urho Kekkonen 1956-1962*, 483 f.

28 Ordene ”not” og ”very” er ringet rundt i Kekkonens eget manus. Manuset har en rekke markeringer som indikerer uttale, intonasjon og pauser. Andre markerte ord i Kekkonens manus vil bli kursivert uten kommentarer.

29 Om dydene se f.eks. Aristoteles, *Retorik* (København: Museum Tusulanums Forlag, 2002), 1.IX.1-37 og Kurt Johannesson, *Retorik eller konsten att övertyga* (Stockholm, Norstedt, 1998), side 97 – 132.

30 Aristoteles, *Retorik*, 1.IX.4.

Kekkonen sier at Finlands forpliktelser i VSB-pakten er ”to defend her own territory – and only her own territory.” Med hjemmel i VSB-pakten hevder han at landet ikke forplikter seg til å forsvare sovjetisk territorium. Situasjonen, og at talen ble sendt på radio og TV, tilsier at det er langt flere enn de øvrige middagsgjestene i The World Affairs Council denne teksten retter seg mot.³¹ Noten var ødeleggende for de resultater Kekkonen hadde oppnådd ved sine samtaler i Washington, og for det bildet som presidenten ville bygge opp av Finland.³² Dette var skadelig både for Kekkonens og for Finlands utenrikspolitiske *ethos* og talerens oppgave var her mangefasettert da han måtte forsøke å gjenoppbygge troverdigheten på flere plan. I stedet for å snakke om noten foretar han en retorisk redningsaksjon for Finlands utenrikspolitiske *ethos*. Han refererer til samtaler med Kennedy og til gleden han opplevde over å bli møtt med stor forståelse for sin nøytralitetspolitikk. Ved å gjengi Kennedys tidligere uttrykte støtte, samt å hevde at Finlands relasjon til stormakten i øst ikke har endret seg, oppfatter jeg det som at han forsøker å møte de påstander om at dette var et eksempel på Finlands manglende selvbestemmelsesrett som ble presentert i amerikansk presse.³³ Resonnementet avslutter han med å kaste ut en retorisk redningsbøye ved å implisitt rose tilhørernes evner til å trekke slutninger. Han tror Finlands posisjon møter større forståelse nå og i så fall har han oppnådd en av sine viktigste hensikter med besøket. Altså, om tilhørerne aksepterer at forholdet mellom Finland og Sovjetunionen ikke har endret seg, bør de også i fremtiden støtte Finlands nøytralitetspolitikk. Kekkonen går over til å behandle det talen opprinnelig skulle dreie seg om, Finlands økonomi og handel, og avslutter med å referere til en tale han holdt året før med Khrustsjov tilstede. “I said then I was convinced that even if all the rest of Europe were to turn Communist, Finland would stand on her traditional northern democracy as long as the majority of the people want it [...]”.

Voksenpedagogikk

Den 3. november hadde Kekkonen returnert til Finland, hvor stemningen var urolig og preget av fremtidsbekymringer.³⁴ To dager senere holdt han en tale hvor nøytra-

31 Indirekte publikum er blant annet den finske befolkningen og resten av Norden, hvor man innser at et positivt svar til de militære konsultasjonene vil få dramatiske konsekvenser. Vi må også ta i betraktning at talen retter seg mot sovjetledelsen, men også at den har ledere og befolkning i Europa forøvrig, som vil bli berørt av Finlands handlinger, som inkluderte mottakere. I følge Jakobson har talen blitt tolket som Finlands indirekte svar til sovjetledelsen. Jakobson, *År av fruktan och hopp*, side 328-329. Videre retter talen seg mot president Kennedy, og andre amerikanere, som Kekkonen har brukt sitt tre uker lange statsbesøk på å overbevise om Finlands nøytralitet.

32 Suomi, *Kriisien aika: Urho Kekkonen 1956-1962*, 483.

33 Ibid.

34 Dette gjenspeiles i periodens aviser. I UKA 41/55, finnes avisutklipp for hele krisen fra finske og utenlandske aviser og et gjennomgående tema er uvissheten for fremtiden. Et eksempel på forventningene til talen Kekkonen skal holde vises i den finske avisen Maakansa hvor utenriksminister Karjalainen avviser å kommentere noten til pressen, men sier at presidenten kommer neste fredag, og etter planen skal han da tale i radio og TV. Maakansa 2.11.1961, under overskriften ”Ei mitään kommentteja nootista.”

litetens viktighet presenteres som en introduserende stillingstagen til noten.³⁵ Han fortsetter videre med å påpeke det essensielle i at Finland nå har fått anerkjennelse for sin politiske stilling både i øst og vest. Mens Los Angeles-talen hadde velvillighetsskapende høflighetsfraser er talen i Finland blottet for slike. Flere årsaker kan ligge til grunn for talenes ulike *exordium*, men hovedsakelig dreier det seg om talerens posisjon i selve talesituasjonen. Her er taler han som landets president.³⁶ I Los Angeles var han like fullt Finlands president, men at han da befant seg på besøk i et annet land og at det var hans siste tale under oppholdet økte forventningene om en ydmyk og rosende taler, som takker og oppsummerer inntrykk og opplevelser. At han, i form av noten, har fått et kraftig tilbakeslag for målet med statsbesøket bidrar også til at det er viktig å ha tilhørere som er velvillig stemt. Tar vi dette med i betraktningen er det talerens roller som ligger til grunn for tekstenes ulike innledninger selv om det *påtrengende problemet* fortsatt er det samme. Det er altså hvordan Kekkonen forholder seg til det ytre *aptum*, høvelighetskravene i situasjonen, emnet, publikum og sin egen rolle, som er avgjørende.

Talens neste avsnitt dreier seg om at man i Finland har kritisert landets manglende initiativ i FN for å forby sovjetiske atomprøvesprengninger. Presidenten forklarer hvorfor Finland handlet som de gjorde på en typisk Kekkonensk måte, ved å fremstille det som at det ikke fantes noe alternativ. Videre resonnerer han seg frem til at om de hadde gått inn i denne debatten ville de kastet seg inn i stormaktenes interessekonflikter, noe Finland for enhver pris vil unngå. Dette presiserer Kekkonen med et verbalt spark rettet mot kritikere av atombombeavgjørelsen ved å sammenligne tankevirksomhet innen politikk og sjakkspill. Begge krever at man erindrer tidligere trekk, samtidig som man skal se fremover. Det har ikke de gjort som har "[...] farit ut i kritikk mot Finlands förfarande i FN." Kekkonen refererer videre til Abraham Lincoln som skal ha sagt 'han er som en mann som har myrdet begge foreldrene sine og nå ber om nåde for at han er foreldreløs.' Kekkonen trekker en parallell til Finland og sier "[s]ågar vi själva av den neutralitetspolitikens gren vi sitter på ber vi förgäves om nåd för att vi haltar efter att ha skadat benet när vi ramlade ner." Med eksempler underbygger Kekkonen at Finland ikke kan risikere å komme i konflikt med Sovjetunionen. Hensikten med slik sammenlignende bevisform er å vise at noen har handlet eller burde handle på samme måte. Resultatet blir at det ikke er noen tvil om Kekkonens stillingstagen i forholdet til Sovjet og hans oppfatning av de som ikke deler dette synet. Videre trekker Kekkonen også inn en autoritet han ofte baserer seg på, sin forgjenger Paasikivi.³⁷ "I sitt nyårstal samma år som han dog uppmanade Paasikivi oss att undvika gester och attityder, som är betydelslösa utom som demonstration men som kan skada vårt land." Kekkonen påpeker at det

35 Talens manus, UKA 3/14. Den svenske versjonen er gjengitt i Kekkonen, *Brobygge: Tal 1943-1968*, 72-76. I løpende tekst henviser sitatene til denne.

36 I øvrige taler i hjemlandet inntok han ofte en landsfaderlig, voksenpedagogisk posisjon når han talte til sine landsmenn. For eksempler på dette se Kekkonen, *Brobygge: Tal 1943-1968* eller de finske bøkene dette utvalget er basert på, Kekkonen, *Puheita ja Kirjoituksia I–II* (Helsinki, Weilin & Göös, 1967).

37 Om Kekkonens bruk av Paasikivi som autoritet se Brodin, *Finlands utrikespolitiske doktrin: En innehållsanalyse av Paasikivis och Kekkonens uttalanden åren 1944-1968*, 29.

finnes mange saker man i humanitetens navn burde demonstrere mot, men slik ”protestpolitikk” bedriver ikke Finland. Ved å sette dette sammen med nøytralitetspolitikk får resonnementet en *antitesisk* funksjon. Det ene utelater det andre og Kekkonen har nok et argument for den politikken han fører. Her har presidenten, med ulike retoriske grep, forberedt for det han fremmer i resten av talen; at forslaget om konsultasjoner ikke innebar noe prinsipielt nytt i avtalerelasjonene mellom Finland og Sovjetunionen, men var et uttrykk for den alvorlige politiske stemningen som råder i Europa.

”Politiska dilettanter”

Kekkonen innleder delen hvor han kommenterer noten direkte med: ”Jag antar att jag i detta sammanhang förväntas behandla Sovjetunionens not till Finland av den 30 oktober.” Valg av tema overføres til publikums forventninger og ikke til hva han selv mener at situasjonen krever. På denne måten signaliserer han ikke nødvendigvis ser noten som det *påtrengende problemet* i denne situasjonen, men kanskje heller forventningene skapt av publikum og presse. Han fortsetter med at han ”har observert att den förtröstansfulla tonen i mitt tal har dämpat den värsta omotiverade uppståndelsen i världspressen.” Deretter sier Kekkonen at noten består av to deler – en militær og en politisk. Han gir ikke rom for andre tolkningsmuligheter og avviser fullstendig at Tyskland, eller deres allierte stater, skulle ville gå til angrep mot Sovjetunionen via finsk territorium. I sin dagbok formidlet han også den samme innstillingen og hevdet at noten egentlig retter seg til NATO, spesielt Danmark og Norge, og at Finland fungerer som et postkontor i den retningen.³⁸ Men, i talen sier han også at om en eventuell verdenskrig skulle bryte ut er det ingen tvil om at Finland befinner seg i en uheldig geografisk posisjon. Han uttrykker bekymring for Vest-Tysklands opprustning og turnerer her den *deliberative* retorikkens viktige affekter, frykt og håp.³⁹ ”I detta sammanhang är det inte motiverat att behandla frågan om huruvida de i vänskaps- och biståndspaktens andra paragraf ingående förutsättningarna för underhandlingar föreligger; från finländsk sida har man ännu inte fattat ståndpunkt i saken.” I stedet angriper han utenlandske journalister som ”fullkomligt meningslösa” i deres spekulasjoner om at dette er en trussel mot landets selvstendighet og et press for å få til et regjeringsskifte.

Kritikken av den utenlandske pressens forhåndsdømming avsluttes med oppfordringen ”[s]älj inte skinnet förrän björnen är skjuten!” Ved deretter å hevde at notens viktigste politiske side er den bekreftelse Finlands utenrikspolitiske orientering får, klarer Kekkonen å vri noten fra det som av noen oppfattes som trussel mot landets selvstendighet til å omhandle hans eget *ethos*. For ettersom utenrikspolitikken er presidentens hovedansvar vil anerkjennelse av denne være positiv for Finlands og Kekkonens troverdighet. Han sier videre at ”[i] genomförandet av Finlands nøytralitetspolitikk inneligger min livsgärning” og ”[s]er jag att jag inte lyckas

38 Urho Kekkonen (red. Juhani Suomi), *Urho Kekkonen päiväkirjat 1 1956-1962* (Helsinki, Otava, 2001) side 443.

39 Johannesson, *Retorik eller konsten att övertyga*, 80, 91f.

i denna min uppgift avstår jag frivilligt min plats åt dem som anser sig ha bättre möjligheter.” I følge Jakobson var det at han hevdet å arbeide med nøytraliteten til sitt ”sista andetag” noe hver eneste finlender forsto: ”Det var hans sätt att säga nej.”⁴⁰

En tendens gjennom hele talen er i kjent Kekkonenstil hvor et vennskapelig forhold til naboen i øst går foran alt annet, samtidig som han fremmer seg selv som den best egnede for denne oppgaven. Mot avslutningen blir dette tydelig i det han sier at Finland står foran ”allvarsamma tider” og at situasjonen ”[...] inte kan skötas av politiska dilettanter och inte heller av de krafter som står bakom dem och som alltid har misslyckats i sin utrikespolitik.” Ettersom han indirekte kaller sin rival i det kommende presidentvalget for ”politisk dilettant”, mens han fremmer seg selv som den eneste som kan håndtere situasjonen, beskriver Kekkonen omstendighetene som så alvorlige at interne politiske uenigheter må legges til side. Uansett hvordan Kekkonen oppfatter sovjetledelsens hensikter, utnytter han de muligheter og den usikkerheten noten gir til å fremme sin egen posisjon. Han er fullt klar over at talen har publikum utenfor Finland og poengterer dette i et brev til magister Raoul Palmgren 11.11.1961 ”Jag grubblade mycket över mitt tal [...] Jag visste för vad jag skulle bli kritiserad, men jag räknade med att jag måste säga vad jag sade. Talet var en helhet och balanserad. Det var riktat även till Sovjetunionen.”⁴¹

Nye vilkår

Kort etter Helsingforstalen ser det ut til at krisen er i ferd med å løse seg. Den 11. november møter Finlands utenriksminister, Karjalainen, sin sovjetiske kollega Gromyko i Moskva. Sovjets regjering ønsker umiddelbart en forsikring om at Finland vil fortsette å følge sin utenrikspolitiske retning, og at ingenting vil hindre utviklingen av den vennskapelige relasjonen mellom Sovjetunionen og Finland. Karjalainen sa at kommende elektors- og riksdagsvalg ville bekrefte Finlands sympatiske holdning til Paasikivi – Kekkonenlinjen, men ”Gromyko svarade att sovjetregeringen inte kunde vänta så länge.”⁴² Karjalainen legger da frem muligheten for å oppløse riksdagen og utlyse nyvalg. Riksdagsvalget fremskyndes fra sommeren 1962 til den 4.-5. februar.⁴³ Avgjørelsen begrunnes i den internasjonale spenningen, men i en tale Kekkonen holdt i Jyväskylä den 19. november sier han at han dette også ble gjort for

40 Jakobson, *Den finländska paradoxen. Linjer i Finlands utrikespolitik 1953-1965*, 240

41 Urho Kekkonen, *Mina brev 1956-1975* (Stockholm, Rabén & Sjögren, 1977), side 78. I samme brev skriver han at han med vilje var polemisk i talen for å provosere frem en reaksjon fra Helsingin Sanomat da han fryktet at man i Sovjet skulle bli mistenksomme om ”[...] även dessa tidningar hade givit det oreserverat beröm.” Ibid.

42 *Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1961* (Helsinki, 1962) side 178. Hovedtrekkene ved kommunikeet er gjengitt på svensk hos Jakobson, *År av fruktan och hopp*, 332.

43 I følge Jakobson var ikke dette Karjalainens idé. Han refererer til en hemmelig plan laget av Karjalainen, Kekkonen, Sukselainen og Korsimo den 18.04.1961, hvor hensikten var å få bukt med Honkafrenten. Ibid., 332 f. Suomi hevder dog at Kekkonen var misfornøyd med at Karjalainen hadde frembragt muligheten for å fremskynde riksdagsvalget. Suomi, *Kriisien aika: Urho Kekkonen 1956-1962*, 501. Beslutningen innebar at riksdagsvalget ville havne i direkte tilknytning til elektorsvalget 14.-15. januar.

å forsøke å vinne tid.⁴⁴ Etter kunngjøringen om riksdagsvalget hadde man grunn til å tro at krisen nærmet seg slutten. Men den 16. november hevdet viseutenriksminister Kuznetsov at situasjonen hadde tilspisset seg og at det var nødvendig å iverksette de militære konsultasjonene.⁴⁵ Som et resultat av dette sendte den finske regjeringen Kekkonen til Novosibirsk for å diskutere med Khrustsjov og resultatet av samtalen ble en utsettelse av konsultasjonene noten begjærte.⁴⁶

En hyllest til vennskapet

Den 25. november, dagen etter møtet med Khrustsjov, holder Kekkonen en tale i Moskva som på mange måter skiller seg fra de han har holdt tidligere under note-krisen.⁴⁷ Likheten er at han også her fremmer viktigheten av en vennskapelig relasjon mellom Sovjetunionen og Finland. Det bemerkelsesverdige er måten han gjør det på. I Moskvatalen er det formulert som en hyllest til selve vennskapet. Ved å lese talen i lys av de to tidligere, og av de *retoriske vilkårene*, kan vi se lovprisningen av det finsk-sovjetiske samarbeidet både som bekreftelse og politisk rådgiving. Han bekrefter for sovjetledelsen at Finland vil fortsette sin utenrikspolitiske linje, og viser sitt indirekte publikum at vennskapet er en politisk nødvendighet. En ydmykhet vi ikke har sett mye til tidligere er meget fremtredende her, noe som synliggjøres allerede i første setning: ”Jeg ber om å få uttrykke min største taknemlighet for de varme ordene, som De, Herr Ordfører i Høyeste Sovjets Presidium, så vennlig har ønsket å rette mot meg personlig og mot landet mitt.”⁴⁸ Høflig tåleform, lange titler og taknemlighet fungerer her som distanseskapende respektstrategier. Kekkonen takker for at Khrustsjov ofret tid for å samtale med han i Novosibirsk. Ved å fremheve Khrustsjovs viktige oppgaver og travle tidsskjema fremstilles han som betydningsfull. Samtidig minimerer Kekkonen selve sakens betydning ved å takke for at Khrustsjov har tatt seg tid til møtet. Her kan man dog spørre seg hvor hensiktsmessig en slik uttalelse var, for om noten var alvorlig ment skulle en vel også forvente at avsenderne tok seg tid til å diskutere saken? På den ene siden kan man si at Kekkonen her undergraver situasjonen, men på den annen side bekrefter han

44 Deler av presidentens tale i Jyväskylä 19.11.1961 er gjengitt i *Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1961*, 181-182.

45 Kuznetsov begrunnet dette i forhandlinger om å innrette en felles militærkommando for Danmark og Vest-Tyskland og den vesttyske forsvarsministeren Franz Josef Strauss' Oslo-besøk. Disse faktorene oppfattet han som indikasjoner på en økt trussel mot Finlands og Sovjets grenser. Ibid.

46 Ibid. De offisielle samtalen er nøyaktig dokumentert, men Jakobsen hevder at de to statslederne også hadde fortrolige samtaler hvor kun den russiske tolken var tilstede. Noe memorandum over dette har man ikke klart å oppspore i Kekkonenarkivet og dette har gitt opphav til spekulasjoner omkring Kekkonens troverdighet og mistanker om hemmelige avtaler. Jakobson, *År av fruktan och hopp*, 340.

47 Talen holdes under en lunch med Bresjnev etter samtalen med Khrustsjov i Novosibirsk. Talens manus, UKA 3/14. Talen er gjengitt i *Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1961*, 184-185. Sitater i løpende tekst refererer til denne publiseringen.

48 ”Pyydän saada lausua parhaat kiitokseni niistä lämpimistä sanoista, jotka Te, Herra Korkeimman Neuvoston Puhemiehistön Puheenjohtaja, niin ystävällisesti olette halunnut osoittaa minulle henkilöllisesti ja maalleni.”

det han selv har forsøkt å gi inntrykk av under hele notekrisen – at noten ikke gir noen grunn til krigspsykose. Han refererer deretter til samtaler Finlands og Sovjetunionens ledelse imellom som ”nærmest en tradisjon”, som alltid har hatt gode resultater og samtaler i ”åpenhjertighetens, den gjensidige forståelsens og tillitens ånd, slik som to vennskapelige naboland også bør gjøre.” Han tar utgangspunkt i de samme dydene som i de tidligere talene, men det skjer som en hyllest til selve dydene og av det gode samarbeidet mellom Finland og Sovjetunionen.⁴⁹ Slik jeg ser det speiler teksten at Finland er i en utsatt posisjon, og den respekten Kekkonen viser kan delvis forklares ut ifra tidligere hendelser mellom Finland og Sovjetunionen som har vist at selv om både Paasikivi og Kekkonen fremstiller et samarbeid med stormakten i øst som essensielt, må de vokte seg for å sette tilliten på prøve.⁵⁰ Han fortsetter med å hevde at Khrustsjov viste stor forståelse for Finlands posisjon, samt at det ga stor tilfredsstillelse å få en bekreftelse på at Sovjetunionen vil støtte Finlands nøytrale utenrikspolitiske linje, en linje landet uten forbehold ønsker å følge i sine relasjoner til alle land. Dette oppsummerer Kekkonen med å påstå at resultatene av samtaler vil være fordelaktige også for andre land og spesielt for Norden. Han sier at dette viser ”[...] at også vanskelige saker kan løses gjennom samtaler så lenge det finnes god vilje, gjensidig tillit og et ønske om å forstå hverandre hos samtalepartnerne”,⁵¹ og setter den samtalebaserte problemløsning som eksempel for allmennheten.

Selv om det ideasjonelle innholdet – relasjonen mellom Finland og Sovjetunionen – er det samme som i de øvrige talene skiller Moskvatalen seg fra de foregående. Det vises tydelig i den ydmyke rollen Kekkonen inntar, som kan kobles til at talen blir fremført under helt ulike forutsetninger enn de tidligere. Som et resultat av samtaler i Novosibirsk er krisen nå avverget. Det *påtrengende problemet* er ikke lenger like påtrengende, og tross Kekkonens ydmykhet er det ingen tvil om at det er han som har forhandlet med Khrustsjov og bidratt til at de militære konsultasjonene er utsatt. Slik fremmer han implisitt seg selv som brobygger mellom øst og vest. Selv om situasjonen var kritisk da forslaget om konsultasjoner ble fremmet, har han hele tiden utad gitt inntrykk av å ha kontroll og av at noten ikke endrer forholdet til Sovjetunionen. Både kommunikeet som ble publisert etter møtet i Novosibirsk og talen Kekkonen holder i Moskva kan oppfattes som bevis på at han hadde rett.⁵²

49 I Los Angeles-talen ble dydene introdusert som finske utenrikspolitiske prinsipper, og det var Finlands ethos som ble fremmet. I Helsingforstalen argumenterte Kekkonen også ut ifra de samme prinsipper eller dyder, men her tiller han disse seg selv.

50 Nattfrosten, en tillitskrise mellom Finland og Sovjet i 1958, ble også løst ved samtaler mellom Khrustsjov og Kekkonen. Ettersom historien til en viss grad gjentar seg under notekrisen, får Kekkonen nok en gang bekreftet sin diplomatiske posisjon som den eneste som har full tillit i Moskva, men samtidig kan vise seg å være herre i eget hus.

51 ”[...] että vaikeatkin asiat voidaan saada ratkaistuiksi keskusteluteitä, kun vain keskustelijain välillä löytyy hyvää tahtoa, keskinäistä luottamusta ja toistensa ymmärtämisen halua.”

52 Kommuniké publisert i *Ulkopoliittisia Lausuntoja ja asiakirjoja 1961*, 183.

”Fosterlandets räddare”

Etter møtet med Bresjnev returnerte Kekkonen til Helsingfors som ”fosterlandets räddare.”⁵³ Samme morgen hadde han fått beskjed om at hans rival i presidentvalget hadde trukket sitt kandidatur, samtidig som kommunikeet for Kekkonen og Khrustsjovs samtaler ble offentliggjort.⁵⁴ Den 26. november holder Kekkonen en radio og TV-overført tale hvor han erklærer notekrisen for å være over.⁵⁵ Hensikt er å gjøre rede for krisen, noe han gjør ved å gjeninnta den landsfaderlige taleposisjonen han hadde ved Helsingforstalen. Saksfremstillingen og Kekkonens *ethos* vitner om at han har et belærende prosjekt i tankene og høflighetsfrasene han øste av i Kreml er totalt fraværende. Mens de foregående talene har gått via nøytralitet til noten, behandles denne nå allerede i første setning. Tidligere har han, med hjemmel i nøytralitetspolitikken, styrt tilhørerne mot sin tolkning av noten. I dette tilfellet er det hensiktsmessig å innlede med noten, ettersom de retoriske vilkårene nå er endret og han starter med å si at krisen har løst seg. Han peker på oppmerksomheten noten har fått i media og lar det skinne igjennom at mye av det som har stått i presen er feiltolkninger. Kekkonen presiserer at man ikke kan forstå noten uten å sette seg inn i avsenderens situasjon. Han anser Sovjetunionens bekymringer for Vest-Tysklands opprustning som berettiget og minner om at med tanke på en eventuell storkrig i Europa ligger garantiene for Sovjetunionens trygghet i Norden, foruten i deres egen styrke, i Finlands politikk. Dette kan den forstå som ”betraktar saken förnuftigt.” Kekkonen søker forankring i den finske folkesjelen ved å sitere Paasikivi, som sa at Finlands utenrikspolitikk aldri får rette seg mot Sovjetunionen. Han fortsetter med å underbygge dette ved å hevde at så lenge Finland har tillit hos stormakten i øst, vil det i fredstider ikke være nødvendig å iverksette de avtalemekansimer VSB-pakten gir mulighet for. Enten kan Sovjetunionen stole på Finlands politiske ledelse eller så må Sovjetunionen forsikre seg om trygghet i Nordeuropa gjennom de muligheter som VSB-pakten tilbyr. Han gir ikke rom for noe tredje alternativ, og ut ifra hans dikotomiske fremstilling er svaret allerede gitt. Med tanke på den forrige talen, hvor samtaletopiken var så viktig, er det bemerkelsesverdig at han nå ikke tar høyde for et mer dialogisk perspektiv. Den pedagogiske forklaringsmåten er på ingen måte dialogisk, men resonnementene er gjennomgående gjort rede for slik at de, forutsatt at man sier seg enige i premissene, er overbevisende.

Kekkonens redegjørelse fortsetter med oppløsingen av riksdagen som begrunnes i at den nye helt og holdent skal støtte vennskapspolitikken. Men, dette var ikke nok

53 Jakobson, *År av fruktan och hopp*, 342. Dette ser vi også i pressen. ”Titusen tok i mot presidenten i går. Festlig velkomst og heiarop” (”Kymmenentuhatta eilen presidenttiä vastassa. Juhlallinen vastaanotto ja suosionhuutoja”) er Helsingin Sanomats førstesideoppslag. *Helsingin Sanomat* 27.11.1961 (UKA 41/55). Suomi påpeker at presidenten ble hyllet med nasjonalsang og glade tilrop ved stasjonene toget stoppet på underveis. Suomi, *Kriisien aika: Urho Kekkonen 1956-1962*, 534 -535.

54 Synkronisering av disse to hendelsene har ført til spekulasjoner om at Khrustsjov hadde stilt krav om at Honka måtte trekke seg. Jakobson mener dette er en feiltolkning, da utfallet ville blitt heldigere for Kekkonen om Honka ikke avsa seg kandidaturet. Jakobson, *År av fruktan och hopp*, 342.

55 Talen er gjengitt på svensk i Kekkonen, *Brobygge: Tal 1943-1968*, 77-83. Sitater i løpende tekst refererer til denne.

til at Sovjetledelsen kunne avstå fra militære konsultasjoner, og regjeringen bestemte seg for å sende Kekkonen til Novosibirsk for å diskutere med Khrustsjov. Så langt anser jeg Kekkonens *persuasive* prosjekt for å være en beskrivelse og et forsvar av hendelsesforløpet, samtidig som han gir råd for hvordan Finland skal unngå de militære konsultasjonene. Han bekrefter den landsfaderlige posisjonen ved å fremstille sin løsning som eneste alternativ. Etter å ha takket Khrustsjov og omtalt diskusjonene i Novosibirsk som ”vänskapsfulla, öppenhjärtiga och resultatrika”, går Kekkonen over til å beskrive sin egen innsats i forhandlingene. Han tar på seg æren for at situasjonen har løst seg. Den tidligere omtalte samtalen med Khrustsjov fremstilles nærmest som en monolog, hvor Kekkonen har presentert alle de gode ideene og sluttresultatet ble at ”[...] regeringschef Chrustjev ansåg sig kunna uppskjuta de militära konsultationer som Sovjetunionens regering hade föreslagit”.⁵⁶ I denne sekvensen fremmer Kekkonen sin troverdighet ved å fokusere på rollen som diplomat og brobygger. Situasjonen tatt i betraktning er den innsatsen Kekkonen her beskriver meget prisverdig, så selv om han ikke direkte omtaler seg selv i rosende ordelag, er det hans egen innsats, og dermed også hans eget *ethos*, som er det sentrale. Kekkonen gjør dette på en *enhtymemisk* måte, da han ved å vise sine egne forslag og Khrustsjovs konklusjon lar det være opp til tilhørerne å trekke slutningene om sin rolle i diskusjonene. Selv om han egentlig ikke gir rom for noen alternativ tolkning, er den andre partens innlegg utelatt og dette bekrefter Kekkonens posisjon som ”fosterlandets räddare.” I sitt påfølgende *refutatio* imøtegår han vestlig kritikk mot Khrustsjov: ”Regeringschef Chrustjev är [...] en stor vän av Finland, och han har alltid visat positiv förståelse för vårt land”, noe Kekkonen minner om at man bør huske med takknemlighet.

Finskhet og følelsesappell

Etter den *ethos*oppbyggende delen endrer talen karakter. Kekkonen sier seg fornøyd med resultatene han har oppnådd og fortsetter å fremme Finlands nøytralitetspolitikk, med ulike argumentative strategier. For det første ut ifra fedrelandets dyd, fordi Finland forplikter seg til det av egne interesser. Deretter bringer han sin forgjenger inn som autoritet og minner om at det er Paasikivis og ikke hans egen linje politikken baserer seg på.⁵⁷ Kekkonen beskriver en frykt om at han i sitt ”[...]hjärtas innersta djup” er overbevist om at landet har harde tider i vente om de ikke ”lyckas stå kvar på den av Paasikivi grundade politiska linjen.” *Pathos*argumentasjon og følelsesappell er gjennomgående i dette resonnementet. Kekkonens frykt begrunnes i ønsker om det beste for den finske befolkningen og vi har nok et eksempel på henpeiling til dydene. Hans overbevisning om at landet vil gå tunge tider i møte settes

56 ”Under diskussionerna underströk jag [...], därför föreslog jag [...], [j]ag uttryckte [...], [s]amtidigt framhöll jag [...], [v]idare påpekade jag [...]. Selv om han kaller det en diskusjon og hyller samtalen fremstiller han hele tiden seg selv som den handlende.

57 Samtidig benytter han seg av et historisk eksempel ved å referere til regjeringsoppløsningen i 1957, og får på denne måten advart mot regjeringsdannelser basert på motsetninger. I 1957 ble Fagerholms andre regjering oppløst på grunn av interne tvister i det sosialdemokratiske partiet.

dikotomisk opp mot Paasikivis (og Kekkonens) politiske linje. Han fortsetter i samme følelsesladede stil med å sitere Khrustsjovs utsagn om at det finnes nok av soldatgraver på Sovjetunionens og Finlands mark. Kekkonen hevder at om Finland mislykkes i sitt forhold til stormakten i øst er det helt og holdent Finlands feil, etter som de nå har oppnådd full tillit hos ledelsen i Moskva. Han spiller på den finske folkesjelen for å presisere at Finland "[...] i alla lägen kan fortsätta på denna linje, om vi själva visar den förnuftiga inställning och det fosterländska sinnelag som vår ställning kräver." I likhet med talen han holdt 5. november forsøker presidenten å forankre sin politiske innstilling i det finske folkedypet, men appellerer på samme tid også til fornuften. Mot avslutningen siterer Kekkonen seg selv fra en tale i Jyväskylä: "övermod och trots utgör nu en nationell fara", og hevder det er på tide å slutte med urealistisk politisering grunnet personlig bitterhet. Han oppsummerer resonnementet med et Spinozasitat, "[e]n storsint andes mod är den enskildes dygd, statens dygd är tryggheten." Ytterligere presiserer han det hele med at det høyeste mål som en landsmann kan sette seg er "det egna landets trygghet." Kekkonen har altså den finske befolkning,⁵⁸ Spinoza, Khrustsjov, fornuften og "fosterlandskärleken" på sin side, da han avslutter det hele med en appell som nok engang oppfordrer til å følge hans politiske linje: "Jag vädjar av allt mitt hjärta, att alla måtte kunna samlas kring den enda utrikespolitik som för oss och våra barn kan trygga fred och framgång i vårt älskade fosterland."

Med utgangspunkt i fire av Kekkonens taler har målet mitt vært å vise hvordan han retorisk håndterte notekrisen. Talenes fellesnevner er at de behandler Finlands nøytralitetspolitikk i en krisesituasjon, men dette *persuasive* prosjektet gjennomføres med ulike retoriske strategier. Kekkonen baserer seg på de samme dydene både i Finland, USA og Sovjetunionen, men vinkler disse slik at de fremmer ulike aspekter. Prinsipper om nøytralitet, troverdighet og tillit forankres gjennomgående i en allmenngyldig dyd om vennskapelighet. I Los Angeles gjelder det Finlands utenrikspolitiske prinsipper, deres relasjon til både USA, Sovjet og til verden i allmennhet. Når han taler i Helsingfors fremmer bruken av dydene hans prosjekt om å få sine landsmenn til å støtte opp under den sovjetvennelige politikken. I Moskva hyller han selve dydene, eksemplifisert i samarbeidet mellom Finland og Sovjet. Under den siste talen i Finland er vennskapet en rådgivende appell for fremtiden, samtidig som det viser tilbake til at situasjonen har løst seg, nettopp på grunn av denne måten å forholde seg til sovjetledelsen på. Det interessante med denne dydeargumentasjonen er at selve vennsapsprinsippet er vanskelig å motgå, selv om det spesifikke vennskapet han behandler blir stilt spørsmål ved. Kekkonen varierer mellom å fremstå som Finlands forsvarsstemme, en pedagogisk landsfader, en ydmyk og takknemlig statsleder, samt nasjonens redder. Men uansett hvordan han fremstår og hvilke strategier han benytter, gir han ikke et direkte svar på invitasjonen til de militære konsultasjonene. Det overordnede *persuasive* prosjektet for alle talene er å fremme Finlands nøytralitetspolitikk. Selv om dette gjøres i lys av noten, har han

58 Han indikerer støtte og sympati fra det finske folket ved å henvise til alle brev og oppmuntrende hilsner han fikk innen reisen til Novosibirsk.

gjennomgående behandlet forholdet til stormakten i øst mer enn noten direkte. Det er på dette punktet han virkelig viser sin kompetanse som retorisk balansekunstner da han bekrefter østover at Finland vil fortsette sin utenrikspolitiske linje samtidig som vest får en påminnelse om at Finlands utvidede nøytralitetsbegrep også innebærer å holde seg unna stormaktskonflikter i fredstid. Selv om mye sies indirekte og det ikke råder noen tvil om hvordan han stiller seg, fokuserer han på vennskap og nøytralitet fremfor å gi et konkret svar, og unnviker å ta stilling til øst eller vest. På denne måten støter han hverken det direkte eller indirekte publikum. Rent retorisk kan det synes som han balanserer målbevisst og hensiktsmessig, og utnytter de situasjonelle vilkårene ved å bruke ulike strategiske grep som balansestav. Selv om det skulle vise seg at han hadde en underforstått avtale med sovjetledelsen som sikkerhetsnett viser han eksempler på effektiv retorisk manøvrering i en tid med internasjonal spenning.

Litteraturliste

Utrykt materiale

- Urho Kekkonen Arkivet , Niinikoski Finland (UKA)
 UKA 3/14
 UKA 3/15
 UKA 41/55
 UKA Vuosikirja (forkortet Vsk.) Neuvostoliiton nootti 30.10.1961
 UKA Vsk Vierailut 1961 – 1962.

Trykt materiale

- Andersen, Øivind: *I retorikkens hage*. Oslo: Universitetsforlaget, 1996 [1995]
 – ”Rette ord i rette tid. Kairos i klassisk retorikk”, i: *Rhetorica Scandinavica* 4/1997
 Aristoteles: *Retorik*. København: Museum Tusulanums Forlag, 2002 [1983]
 Bitzer, Lloyd F., ”The Rhetorical situation”, i: *Philosophy and Rhetoric* 1, s. 1-14; ”Den retoriske situation”, i: *Rhetorica Scandinavica* 3/1997
 Brodin, Katarina: *Finlands utrikespolitiska doktrin. En innehållsanalys av Paasikivis och Kekkonens uttalanden åren 1944-1968*, Swedish Studies in International Relations, Stockholm 1971
 Friberg, Ralf : ”Urho Kekkonen – Århundradets polemiker” i: *Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri* 1/2001
 Øivind Ihlen, ”Klimaendringene og oljeindustriens retoriske utfordring”, i: *Rhetorica Scandinavica* 43/2007
 Jakobson, Max: *År av fruktan och hopp*. Stockholm: Atlantis, 2002
 – *Den finländska paradoxen. Linjer i Finlands utrikespolitik 1953-1965*, Stockholm: Norstedt, 1982
 Johannesson, Kurt: *Retorik eller konsten att övertyga*. Stockholm: Norstedt, 1998
 Johansen, Jahn Otto: *Sovjetunionen og Norden. Konfrontasjon eller naboskap?* Oslo: Cappelen, 1986, side 87-90
 Kekkonen, Urho: *Brobygge: Tal 1943 – 1968*. Tammerfors: Albert Bonniers Förlag, 1970
 – *Mina brev 1956 – 1975*. Stockholm: Rabén & Sjögren, 1977
 – *Ekudden*. Borgå: Rabén & Sjögren, 1981
 – *Puheita ja Kirjoituksia I–II*. Helsinki: Weilin & Göös, 1967
 – (red. Juhani Suomi) *Urho Kekkonen päiväkirjat 1 1956-1962*. Helsinki: Otava, 2001
 Kjeldsen, Jens Elmund: *Retorik i dag. Introduktion till modern retorikteori*. [Lund]: Studentlitteratur, 2008
 Lavery, Jason: ”All of the President’s Historians: The Debate over Urho Kekkonen”, i: *Scandinavian Studies* 75 /2003, side 375-398
 Lindqvist, Janne: ”Vad gäller saken? Statusläran som verktyg för retorisk argumentations - analys”, i: *Rhetorica Scandinavica* 33/2005
 Stenquist, Bjarne: ”Sälj inte skinn...” *Notkrisens följder för Finland och Kekkonen*, Världspolitikkens dagsfrågor. Stockholm ,1982
 Suomi, Juhani: *Kriisien aika. Urho Kekkonen 1956-1962*. Helsinki: Otava, 1992
 Tuikka, Timo J., ”Kekkonen konstitiit”: *Urho Kekkonen historia- ja politiikkakäsitykset teoriasta käytäntöön 1933-1981*, Jyväskylä: Studies in humanities, 2007
Ulkoasiainministeriön julkaisuja. Helsinki, 1962
Utrikesfrågor. Offentliga dokument m.m. rörande viktigare svenska utrikespolitiska frågor 1961. Aktstycken utgivna av Kungl. Utrikesdepartementet. Ny serie I:C:II. Stockholm, 1962
 Widén Jerker, *Notkrisen och dess efterspel: USA:s relationer med Sverige under en av kalla krigets höjdpunkter, oktober 1961 - mars 1962*, Göteborg: Statvetenskapliga inst., 2004
 Österberg, Eva, *Vänskap – en lång historia*, Stockholm: Atlantis, 2007